

szezsistaként – kortársakra is. Bem úgy véli akkor van esély a kultúra büvérejenek ellenállni tudó gyerekeket nevelni, ha a lehető legkorábban megismertjük velük a genitálitást, mint a nemiség legfontosabb hordozóit.

A következő vizsgálat arra a kérdésre keresi a választ, vajon milyen kategóriák mentén szervezik különböző nemű és korú gyerekek a nemek közötti különbségekről való tudásukat.

Módszer

Vizsgált személyek

A vizsgálatban 45 négy és tíz év közötti gyermek vett részt: 19 lány és 26 fiú. A gyerekek közül a vizsgálat időpontjában 23 óvodába, 22 általános iskola alsó tagozatába járt.

Elijárás

Négyesemközti helyzetben rajzolatással kombinált klinikai interjú készült a gyerekekkel, melynek során előbb saját maguk ábrázolása, majd egy ellenkező nemű gyerek lerajzolása volt a feladat. A rajzok elkészülte után következtek a nemek közötti különbségekre illetve a nemi reverzibilitás problémakörére vonatkozó kérdések. Az interjú félig strukturált volt: a tartalmilag előre meghatározott kérdések sorrendje és pontos megfogalmazása a gyermek válaszától függött.

Minden gyermek válaszolt az alábbi tartalmú kérdésekre:

- Melyik a fiú és melyik a lány? Ezt honnan lehet tudni?
- A valóságban milyen nemi jellegzetességeket ismer?
- A felsorolt jellegzetességek cseréjével együtt jama-e a nem megváltozása?

A beszélgetéseket hangfelvételeen rögzítettük, jegyzőkönyvek a hanganyag alapján készültek.

Eredmények

A gyerekek választai alapján a következő kategóriákat képeztük:

Név: Ebbe a kategóriába kerültek azok a válaszok, melyek során a gyermek nemek közötti megkülönböztetés jegyeként a keresztnevet jelölte meg. (Például: "Hogy lányos neve van.", "A neverő.", "Mégkérdezem, hogy hívják.")

Ruha: Ebbe a kategóriába kerültek azok a válaszok, melyek során a gyermek nemek közötti különbségként az eltérő öltözködést jelölte meg. (Például: "Hát úgy lehet tudni, hogy a férfinak van kalapja, a nőnek meg nincs.", "Hogy lányruhákat hord.", "A fiúnak nincs flubevalója.", "A lányoknak szép ruhájuk van, a fiúknak meg ilyen nadrág.")

Haj: Ebbe a kategóriába kerültek azok a válaszok, melyek során a gyermek nemek közötti különbségként az eltérő hajhosszúságot vagy hajviselést jelölte meg. (Például: "A lányok van

hosszú haja, a férfinak meg nincs.", "Mert copfja van.", "A hajáról. A lányok jelző, a fiúknak meg nem.")

Testalkat: Ebbe a kategóriába kerültek azok a válaszok, melyek során a gyermek nemek közötti különbségként eltérő testalkatot, alakot vagy fizikai jegyeket jelölt meg. (Például: "Mert a lányoknak vékony a lábuk, a fiúknak meg vastag.", "Abból, hogy erősebbek és nagyobb a lábuk.", "Mert a férfiknak ilyen hegyes ujjuk van.")

Viselkedés: Ebbe a kategóriába kerültek azok a válaszok, melyek során a gyermek nemek közötti különbségként az eltérő viselkedést jelölte meg. (Például: "Hogyha leraknak a földre egy borsószemet, rálép, akkor elmozdul. A fiúk meg ha rálépnek, nem mozdul el, mert a fiúk keményebben lépnek, a lányok meg ilyen... kényesen.", "Abból, mert aranyosabb a lány, a fiúk rosszak.", "Hogyha elkezd verekedni a fiú a lánnyal, és akkor a lány nem tud annyira verekedni.")

Nemi szerv: Ebbe a kategóriába kerültek azok a válaszok, melyek során a gyermek nemek közötti különbségként az eltérő nemi szerveket jelölte meg. (Például: "Akkor, amikor megszület a kisbaba, az anyukája megnézi a puncsiát, hogy fiú vagy lány-e.", "Hogy van fityije vagy nincs fityije.", "Ahol pisil, ott lehet megtudni.")

A statisztikai elemzésben nemcsak a kategóriába tartozó válaszok előfordulási gyakoriságára, de az említés helye is jelentős volt, ezért a válaszokat az alábbiaknak megfelelően pontoztuk: első említés 6 pont; második említés 5 pont; harmadik említés 4 pont; negyedik említés 3 pont; ötödik említés 2 pont; minden további említés 1 pont.

Amennyiben egy kategóriában több válasz is előfordult, mindvégig keppont pontértéket.

Például egy óvodás kislány első és második helyen a fiúk és lányok eltérő testalkatát említette (6+5 pont), majd a lányok hosszú haját (4 pont) és lányos ruháját (3 pont), ezután megjegyezte, hogy a nevtől is meg tudja különböztetni őket (2 pont), végül újabb alkalmi különbség juttat eszébe (1 pont). Ennek megfelelően a következő kategóriapontokat kapta: név 2 pont; ruha 3 pont; haj 4 pont; testalkat 12 pont; viselkedés 0 pont; nemi szerv 0 pont.

A válaszkategóriák átlagos pontértékét és a közöttük lévő különbségeket a teljes mintán nézve mutatja az alábbi táblázat.

A válaszkategóriák átlagos pontértékét

	Haj	Testalkat	Ruha	Nemi szerv	Név	Viselkedés
Haj	5,60					
Testalkat	**	3,57				
Ruha	**	n.s.	3,02			
Nemi szerv	**	*	*	1,68		
Név	**	**	**	n.s.	1,22	
Viselkedés	**	**	**	*	n.s.	0,80

** = 1%-os szinten szignifikáns különbség; * = 5%-os szinten szignifikáns különbség; n.s. = nincs különbség

A táblazából kiünnik, hogy a nemek közötti megkülönböztetés kategóriái közül a vizsgált gyerekek leginkább a haj említései preferáltak: rendkívül gyakran és kiemelt helyen adtak az ellentérférfi és női (illetve fű és lány) hajviselőre vonatkozó választ.

Az adatok további, részletesebb elemzése során a válasz kategóriák pontszámait illetően sem életkori, sem nemi különbséget nem találtunk. A nemi reverzibilis kérdéskörében 4 óvodás esetén találtunk instabilitást, ez az óvodás csoport 17,39%-a.

Diszkusszió

A klinikai beszélgetések tanúsága szerint már a vizsgálatban részvevő legfiatalabb gyerekek is tisztában voltak a nemek közötti különbségekkel, és világosan meg tudták fogalmazni, miről ismerik fel a fiúkat és lányokat. A statisztikai analízis szerint az óvodás és kisiskolás korosztály kategóriáiban nem különbözött egymástól. A fiúk és lányok összehasonlítása szintén nem mutatott különbségeket. A nem kérdésének eldöntésében valamilyeni csoport kiemelkedő helyen jelelte meg a haj szerepét, s gyakran említettek még olyan vizuális jegyeket, mint a testalkat vagy a ruha.

Ezek az eredmények – különösen a bevezetőben hivatkozott elméletek tükrében – első pillantásra meglepőnek tűnnek. Lehetséges, hogy a vizsgált gyerekek nem voltak tisztában azzal, hogy a nemek közötti különbség legfőbb hordozói a nemi szervek? Ezt a száz éve folyó pszichoanalitikus munka és kutatás eredményei alapján bizonyára senki nem hinné el, ráadásul a nemi szerv kategória mégis csak a negyedik helyen szerepelt. Lehetséges, hogy a vizsgált gyerekek személyeszelését érintetlenül hagyta mindaz a környezeti hatás, mely születésük óta a nemüknek megfelelő viselkedésre, játékokra, érzelmi reakciókra bírta őket? Valószínűleg ezt nemcsak a szociális tanulássalmelet képviselői cáfolnak meg könnyedén, hisz látunk, hogy a viselkedésre vonatkozó válaszok is megkövetelték a maguk kategóriáját. Hogyan fordulhatott elő, hogy nemcsak a nemkonstanciát el nem ért óvodások válaszaik szerveződtek a vizuális benyomások köré? Lehetséges, hogy a vizsgálatban résztvevő kisiskolások nem jutottak még túl a művellet előtti szakaszon, és nem tudták még megoldani a konzervatív feladatokat? Ez – különösen a nemi stabilitásra vonatkozó eredmények ismeretében – valamennyi fejlődépszichológus számára képtelenségnek tűnik. A nemiséma-elmélet mellett elkölvezettek viszont hátraadólhatnak: "nem csoda, ha a gyerekek felültesen, külsőségek alapján ítélnék, hiszen már születésük pillanatában rájuk került szexuális kultúrájuk szemüvege".

Mégsem hisszük, hogy a fenti kérdések eldöntése ilyen egyszerű lenne. Az interjúk tapasztalatai alapján bizonyosan állíthatjuk: a vizsgált gyerekek nagy része tisztában volt vele, hogy a fiúk és lányok nemi szervei különbözök, ahogy azzal is, hogy melyek a fiús és melyek a lányok viselkedésmódok, játékok. Sőt, a szakirodalmi adatokkal összevetve a nemet meglepően stabili

jellemzőnek tekintették. Hogyan jutott ennek ellenére ilyen kiemelt szerephez a haj? Úgy véljük, a gyerekek jó vizsgálati személy módjára, a hétköznapi élet helyzeteinek megfelelően igyekeztek válaszolni a kérdésekre. S a kérdés nem az volt, "milyen nemi szerve van a fiúknak, s milyen a lányoknak?", hanem az "honnan lehet tudni, miből látjuk, hogy ki a fiú és ki a lány?". Aligha gyakori eset az, ami Sandra Bem Jeremy nevű fiával esett meg, amikor hajpánttal a fején ment óvodába, s az öt lánynak tartó társai nadrága letolásával próbálta meggyőzni tévedéséről. A gyerekek többnyire felőlözve találkoznak egymással, így kell eldönteniük, hogy az előttük álló másik gyerek fű-e vagy lány? A gyors és határozott döntéshez – még mielőtt egyáltalán szóba elegendének – figyelhetik a másik ruháját és a testalkatát, de a legjobb egyszerűen csak megnézni a haját.

Hogy vajon hatással van-e ezen korán megannyi észlelés eredményként bekövetkezett kategorizáció a későbbi társas kapcsolatokra, az következő vizsgálatunk tárgya.

"Lássuk kit szeret a legjobban" – A haj és a közönségi helyzet

Bevezetés

A szakirodalmat áttekintve azt látjuk, hogy dermatológusok jó néhány alapvető kérdést illetően bizonytalanok a hajjal kapcsolatban, afélől azonban nincsenek kétségeik, hogy pszichológiai funkciója felbecsülhetetlen.

Az evolúciós biológiai képviselői hasonló helyzetben vannak, és hasonló álláspontot képviselnek. A haj funkcionális szerepéről csak bizonytalanul hipotéziseket alkotnak, ám egyetértésnek abban, hogy a hosszúra növő haj kifejezetten humán sajátosság.

A humán etológia adatai szerint a hajnak agresszió redukáló és státuszjelző szerepe van.

Mivel a szigorúan hierarchikus rendben történő kurkaszás embernél elsősorban a hajjal kapcsolatos koncentráció, így a haj milyensége egyben a rangsorban elfoglalt helyet is jelképezi. Az evolúciós pszichológia olvasásában a diu, fénys, hosszú, hosszú, hosszú, hosszú kompetenciáját, aktivitását, egészségességét, termékenységét hirdeti; gyerekek esetében fokozott szülői ráfordítást, felnőttkori magas reprodukív fitness-t mutat, így egyben tulajdonos értékét is jelzi.

A kultúrtörténetet tekintve nem egységes a kép a hosszú hajjal illetően, de a zsidó-keresztény kultúrkör nőiagájainal egyértelműen kívánatos viselet.

Kommunikációs szempontból a hosszú hajú egyénenként egyvel több nem verbális elemmel kell számolnunk az interakciókban, így feltételezhetjük, hogy a hosszú haj növeli a kommunikáció

információ-tartalmát. Szimbolikus szerepét tekintve a haj ösidők óta az ösztönös és a szexualitás szimbóluma, az erő, az életszeretet, a vitalitás és a sikeresség jele – projektív tesztek értékelése során használják is ezt az értelmezési keretet.

A haj a gyermeki világban is kétségelennül kitüntetett helyet foglal el: mesékben és gyermekrajzokon egyaránt következetesen használt pozitív attribútum. A királylányok és a tündérmesék más feminin alakjai többnyire hosszú hajat viselnek. A gyermekrajzokon – különösen a kislányok alkotásain – a női alakok emocionálisan felhagyított hajkoronával jelennek meg.

A fentiek szerint a hosszú haj egyértelműen sikerességet, erőt, vitalitást, magas státuszt sugárzó pozitív attribútum, ám erre vonatkozó empirikus vizsgálatról nem számol be a szakirodalom. Jelen vizsgálat célja, hogy empirikus adatokat nyertjen arról, vajon a hosszú hajú lányok valóban sikeresebbek-e, valóban több barátjuk van-e, jobban szeretik, vonzóbbnak és népszerűbbnek tartják-e őket a közösségben?

Módszer

Vizsgált személyek

5 magyar általános iskola (nagyvárosi elít, nagyvárosi peremkerületi, kisvárosi, nagyközségi és hátrányos helyzetű kisközségi iskola) 27 osztályában (létszámuk 8 és 31 fő között mozgott) vizsgáltuk összesen 579 tanuló szociometriai státuszát. A vizsgálatban 300 fiú és 279 lány vett részt. A lányok közül 158-nak volt hosszú haja. (Hosszú hajúnak tekintettük azokat a gyerekeket, akiknek haja legalább vállvonal alá ért.)

Eszköz, eljárás

Négy, a közösségi helyzettel kapcsolatos kérdésemből álló szociometriai felmérés lap, melynek itemjei a rokonszermi kapcsolatokra, a baráti kötelezetre, a tetszésre és a közkedveltségre vonatkoztak: 1. Kit szeretsz a legjobban az osztályban? 2. Ki a legjobb barátod az osztályban? 3. Szerinted ki a legszebb az osztályban? 4. Szerinted kit szeretnek a legjobban az osztályban?

A kérdőívre a gyerekek számára a következő instrukciókat írtuk: "Válaszd a következő kérdésekre egy-két osztálytársad teljes nevének beírásával".

Eredmények

A kölcsönösségi táblázatban összesített adatokat *standardizáltuk* (osztottunk a valós majd szoroztuk az átlagos osztálylétszámmal, azaz 21-gyel), mert a választások száma *függsz* az osztálylétszámtól. A mintát három csoportra bontottuk (hosszú hajú lányok: HL, $n=158$; rövid hajú lányok: RL, $n=121$; fiúk: F, $n=300$) és a standardizált adatokkal variancia-analízist végeztünk.

Mindenekelőtt az adott választások számát vizsgáltuk, hiszen ha itt különbség van a csoportok között, az megkérdőjelezi az összes többi eredményt. Ebben a tekintetben azonban a vizsgált csoportok nem különböztek egymástól ($m=7,63$).

Az összes kapott választás számát illetően a hosszú hajú lányok szignifikánsan meghaladják mind a rövid hajú lányokat, mind a fiúk kapott választásait ($p < 0,01$), míg a rövid hajú lányok és a fiúk eredményei nem különböznek (HL: 12,99; RL: 5,67; F: 5,62). Ez az eredmény igazolja hipotézisünket, ám kérdés, hogy ezt a mintázatot kapjuk-e a kérdésenkénti elemzésben is. Volt-e olyan választás a négy közül, amelyben nem kaptak kiemelkedően sok szavazatot a hosszú hajú lányok?

Az 1. kérdésben (Kit szeretsz a legjobban az osztályban?) kapott választások tekintetében a hosszú hajú lányok szignifikánsan különböznek mind a rövid hajú lányoktól, mind a fiúktól ($p < 0,01$). A rövid hajú lányok és a fiúk választási értékei nem különböznek (HL: 3,05; RL: 1,60; F: 1,75).

A 2. kérdés (Ki a legjobb barátod az osztályban?) esetében kicsit más a helyzet: kapott választások tekintetében a rövid hajú lányok szignifikánsan különböznek mind a hosszú hajú lányoktól ($p < 0,01$), mind a fiúktól ($p < 0,05$). A hosszú hajú lányok és a fiúk átlagai nem különböznek egymástól (HL: 2,39; RL: 1,52; F: 2,06). Ebben a kérdésben valószínűleg a fiúk fiúkra, a lányok lányokra szavaznak, emiatt a fiúk szavazatai saját csoportjuk kapott választásának számát növelheték, míg a lányoknál a hipotézisnek megfelelően a hosszúhajúakhoz áramlottak a szavazatok.

A 3. kérdésben (Szerinted ki a legszebb az osztályban?) kapott választások tekintetében a hosszú hajú lányok szignifikánsan különböznek mind a rövid hajú lányoktól, mind a fiúktól ($p < 0,01$). A rövid hajú lányok és a fiúk választási értékei szintén különböznek ($p < 0,05$) (HL: 4,15; RL: 1,40; F: 0,53). Nem meglepő ez sem, hiszen a szépség mégiscsak a legnépszerűbb kategória.

A 4. kérdésben (Szerinted kit szeretnek a legjobban az osztályban?) kapott választások tekintetében a hosszú hajú lányok szignifikánsan különböznek mind a rövid hajú lányoktól, mind a fiúktól ($p < 0,01$). A rövid hajú lányok és a fiúk választási értékei nem különböznek (HL: 3,35; RL: 1,15; F: 1,28).

A *valódi* kölcsönös választások mellett (melyek esetén két gyerek *ugyanabban* a kérdésben választotta egymást), előfordultak egymást *keresztül* kölcsönös választások is. Például: ha egy gyerek az első pontban említette a másik nevét, míg az a harmadikban írta be az övét, ez nem egyenértékű egy valódi kölcsönös választással, azonban több, mint egy egyirányú választás. Az ilyen eseteket is figyelembe vettük (szemben a valódi kölcsönös választások 1-es értékével, itt 0,5-

ős szorzóval számoltunk). Így az összes kölcsönös választások száma esetenként meghaladta a valódi kölcsönös választások összegét.

Az összes kölcsönös választás tekintetében a hosszú hajú lányok szignifikánsan különböznek mind a rövid hajú lányoktól, mind a fiúktól ($p < 0,01$). A rövid hajú lányok és a fiúk kölcsönös választási értékei nem különböznek (HL: 4,49; RL: 2,54; F: 2,42). Am a kölcsönös választások esetében is érdekes, hogy mely pontokból adódik ez a jelentős különbség.

Az 1. kérdésben (Ki szeretet a legjobban az osztályban?) a kölcsönös választások tekintetében a hosszú hajú lányok szignifikánsan különböznek mind a rövid hajú lányoktól, mind a fiúktól ($p < 0,01$). A rövid hajú lányok és a fiúk átlagértékei nem különböznek egymástól (HL: 1,25; RL: 0,71; F: 0,74).

A 2. kérdésben (Ki a legjobb barátod az osztályban?) a kölcsönös választások számát tekintve hosszú hajú lányok szignifikánsan különböznek a rövid hajú lányoktól ($p < 0,01$), míg a fiúk átlagai nem térnek el egyik csoporttól sem (HL: 1,27; RL: 0,84; F: 1,08). Már utaltunk arra a fellelésünkre, hogy ebben a kérdésben alig "szavaznak át" a fiúk a lányokra, a választásokat egymásnak adják. A viszonylag ritkább kölcsönös választásoknál még markánsabb az az eredmény, amely már felsajlít a kapott választásoknál: bizonyítja, hogy a hosszú hajú lányoknak valóban több barátjuk van.

A 3. (Szerinted ki a legszebb az osztályban?) kérdésben a kölcsönös választások tekintetében a hosszú hajú lányok szignifikánsan különböznek mind a rövid hajú lányoktól, mind a fiúktól ($p < 0,01$). A rövid hajú lányok és a fiúk átlagértékei nem különböznek egymástól (HL: 0,66; RL: 0,25; F: 0,07). Ez az eredmény a hosszú hajú lányok kölcsönös respektusára utalhat.

A 4. kérdésben (Szerinted kit szeretnek a legjobban az osztályban?) a kölcsönös választások tekintetében a hosszú hajú lányok szignifikánsan különböznek mind a rövid hajú lányoktól ($p < 0,05$), mind a fiúktól ($p < 0,01$). A rövid hajú lányok és a fiúk választási értékei nem különböznek (HL: 0,52; RL: 0,29; F: 0,14). Ez az eredmény valószínűleg azt jelzi, hogy a fiúknál sokkal jobban körvonalazódott a vezetőik személye, mint a hosszú hajú lányoknál. Alacsonyabb átlaguk arra utalhat, hogy náluk a kevés vezető kevésbé képes viszonzni az összes választást, mint a hosszú hajú lányoknál, és/vagy maga is jól látja a másik vezető személyét, így legfeljebb vele van kölcsönös respektusa, míg a hosszú hajú lányokat a rövid hajúak is respektálják.

1 A kölcsönös választások súlyozott értékét az alábbiak szerint számoltuk:
 $ko1e=ko11+ko12+ko13+(osszko1-ko11-ko12-ko13-ko14)/2$, ahol $osszko1 =$ az összes kölcsönös választás száma, $ko11, 2, 3, 4 =$ a valódi kölcsönös választások száma az 1, 2, 3, 4-es kérdésekben.

A közösségi státusz értékelése szempontjából fontos, hogy ki adja a választást: egy centrumban lévő csoporttag szavazata nyilvánvalóan többet ér, mint azé, aki a periferiára szorult. Ezért dolgoztuk ki a *választási érték* mutatót, mely figyelembe veszi a *választási adó* személyek kapott szavazatainak számát, a kölcsönös kapcsolatoknál pedig *mindkét fél* kapott választásainak számát. Ennek megfelelően tartalmaz egy a kölcsönösségi táblázatból kiszámítható ún. "nem saját érték"-et (nemsaj), valamint a valódi és keresztzett kölcsönös választások súlyozott összegét (Isd, fent ko1e).

A *standardizált választási érték* (valerstand) kiszámításához tehát a következő képletet használtuk: $valerstand = nemsajstand + ((osszkap/let) * 21 * ko1e)$,

ahol: $nemsajstand =$ a standardizált nem saját-érték,
 $osszkap =$ az összes kapott választás száma
 $let =$ az osztály létszáma.

A választási érték tekintetében a hosszú hajú lányok szignifikánsan különböznek mind a rövid hajú lányoktól, mind a fiúktól ($p < 0,01$). A rövid hajú lányok és a fiúk választási értékei nem különböznek (HL: 173,36; RL: 66,51; F: 55,08). Az eredmény a hosszú hajú lányok kételkedően előnyét jelzi.

Diskuszió

A szociometria eredményei világosan mutatják, hogy a hosszú hajú lányok sikeresebbek. Több barátjuk van, jobban szeretik őket, vonzóbbnak és népszerűbbnek tartják őket a közösségben, mint a fiúkat és a rövid hajú lányokat.

Kétségtelen: a hosszú haj sikerességét, erőt, vitalitást és életszereteti jelez. Am azt aligha hihetjük, hogy mindenki Sámson, s ennek az erőnek, vitalitásnak és sikerességnek maga a haj a forrása. Másfelől viszont azt sem mondhatjuk már, hogy a haj puszta szimbólum, melynek semmi köze az általa jelzett tulajdonságokhoz, s pótolható például filbevalóval vagy nagyszemlivel. Szemantikai értelemben a haj inkább ikon: maga is viseli az általa szimbolizált tulajdonságokat.

Evolúciós pszichológiai szempontból érdemes megfontolni, hogy a vizsgált közösségben a rövid hajú lányoknak is ragyogó fényes haja volt, s természetesen patológián mentesek voltak. Ha a szülők csupán arra törekednek, hogy gyermeküknek ápolat haja legyen, nyilvánvalóan nem foglalkoznak a haj hosszával. Amennyiben a gondozottság az egyetlen szempont, a rövid haj

2 A nem saját-érték kiszámításának algoritmus: $nemsaj = a1 * k1 + a2 * k2 + a3 * k3 + \dots + a_n * k_n$, ahol

a1 az első személy által adott választások száma; k1 pedig az a1-el-ado által kapott választások száma;

a2 a második személy által adott választások száma; a k2 az a2-el-ado által kapott választások száma, sítb
 3 (nemsaj/let)*21

előnyösebb, hisz kevesebb ráfordítást igényel: könnyebb kifésülni, gyorsabban megszabad az uszodában, nem lóg a szembe, nem csúszik ki belőle a maeni, stb. Elképzelhető tehát, hogy a rövid és a hosszú hajú lányok közösségi státusza közötti különbség a szülői ráfordításból ered. A hajról való gondoskodás a haj viselőjéről való gondoskodást is jelenti, a hajápolásra fordított idő az egymásra fordított idő része, és a hosszú haj fokozott grooming aktivitást és több időt kíván. Az a tény, hogy a hosszú haj ápolása komoly ráfordítást igényel, önmagában bizonyítja, hogy viselője olyan környezetből érkezik, amely még ezt a ráfordítást is megengedheti magának. A fenti eredmények alapján lehetséges, hogy a nyereség egy a szülő által beindított feedback folyamattal köszönhetően jön létre: a hosszú haj fokozza az önbizalmat, növeli a kapcsolatteremtő képességet, megkönnyíti a kapcsolatfelvételt, magasabb értékrendről tanúskodik és növeli a közösségi státuszt.

A hosszú hajnak kitüntetett szerepe van a gyermeki világban, nemcsak a tündémesebben és a gyümölközőkön, de a hétköznapi életben is. Meglepő, de a hosszú haj a gyerekek korától függetlenül magas közösségi státusszal jár együtt. Mindezek alapján felmerül a kérdés: hogyan lehetséges, hogy van olyan gyerek aki lemond a hosszúhajúság kétségkívül sikeres stratégiájáról? Ha a haj ösidők óta a vitalitás fontos szimbóluma, hogyan tudunk elszámolni azzal, hogy vannak rövid hajú lányok is?

Vajon a gyerekek felismerik a hosszú haj fontosságát? A gyermekrajzokon követhető a vágyvezérelt gondolkodás: a királylány vagy tündér haja többnyire aránytalanul hosszú. Az aránytalanság arra utal, hogy a gyerekek észlelik a hosszú haj előnyeit. Ez számot adhat arról is, hogy a haj-aránytalanság az ideovizuális ábrázolás legtovább megmaradó jellegzetessége. Ez magyarázatul szolgálhat a rövid és hosszú hajú lányok státusza közötti különbségekre is, hiszen a királylány sokkal jobban képviseli a nemi sémát, mint szolgálólánya. De vajon mi lehet a magyarázata a fiúk és a hosszú hajú lányok közötti talált különbségeknek? A nemiséma-elmélet szerint egyéb változók stabilizálása mellett egyformán jó reprezentánsai saját nemi sémájuknak, így ebben a keretben aligha kaphatunk választ a kérdésre. Ismét az evolúciós pszichológia kínál magyarázatot, hiszen a ráfordítás a haj hosszúságával arányos, legyen szó akár fiúkról, akár lányokról. A rövid hajú gyerekek közösségi helyzetének összevetése alátámasztani látszik ezt, ám a venifikációhoz hosszú hajú fiúkra is szükség lenne. Balszerencsénkre kisfiúk körében manapság nem divat a hosszú haj.

Analitikus megközelítésben a hosszú haj ápolására fordított szülői befektetést olyan követelményeknek tekinthetjük, mely erősebben és tovább köti a gyereket az anyához. Ugyanakkor nagyon könnyű elvágni ezt az utolsó fizikai köteleket. Ebben az értelemben a lányok hajának levágatása is leválasztásnak tekinthető, s ahogy a szoptatás abbahagyásánál, itt is fontos kérdés: ki kezdeményezi ezt a lépést? Hiszen vizsgált 279 lány több mint negyven százalékra rövid haját viselt.

Vajon miért hagyják a szülők levágni lányuk haját, ha ez éppen azt a nemi sémát sérti, melyet ők maguk kívántak a gyerekeknek? Vajon miért hagyják levágni hajukat a lányok, ha az megsérti az énképük alapját képező nemi sémájukat? Ez következő vizsgálatunk témája.

„Ahogy tetszik” – hajpreferenciák

Bevezetés

Az előző vizsgálatban kimutattuk, hogy a hosszú hajú lányok népszerűbbek és sikeresebbek a közösségben, mint a rövid hajú lányok és a fiúk. A szociometria felmérés eredményei azonban további kérdéseket vetettek fel mind a nemiséma-elmélet, mind az evolúciós pszichológiai magyarázatok vonatkozásában.

A haj megnevezése kétségkívül sikeres stratégia. Miért hord azonban rövid haját a lányok több, mint negyven százalékka? Vajon a lányok maguk mondanak le a hosszú haj kímálta előnyökről? Ha igen, miért mondanak le róla? Talán nem tetszik nekik, ha egy lány hosszú haját viselt? Ha így van, miért nem tetszik nekik? Vagy talán csak a saját hajukat nem akarják hosszúra hagyni? Ha igen, miért nem akarják? Vajon mi gondolnak mindentől a fiúk? S vajon hogyan viszonyulnak gyerekkik hajviseléséhez a szülők?

A következő vizsgálat célja, hogy választ adjon a fenti kérdésekre.

Módszer

Vizsgált személyek

A vizsgálatban 164 óvodás illetve kisiskolás gyermek vett részt, 80 lány és 84 fiú. A vizsgált minában a két nem szignifikánsan különbözött a hajhossz tekintetében: a lányok 38%-a hosszú, 32%-a közepes, 30%-a rövid haját viselt; míg a fiúk 95%-ának rövid, 5%-ának pedig közepes hosszúságú volt a haja⁴. Hajszín tekintetében lányok és fiúk nem különböztek egymástól (62% barna, 21% szőke, 6% fekete és 3% vörös).

⁴ Hosszú hajúnak továbbra is azokat a gyerekeket tekintettük, akiknek haja a vállvonal alá ért. Rövid hajúnak pedig azokat kódoltuk, akiknek haja rövidebb volt 6 cm-nél. Mivel a haj átlagosan 12 cm-t nő évente, ez egyben azt is jelenti, hogy a hosszúhajú kategóriába való "bekerüléshez" a közepes hajúnak legalább egy, a rövid hajúnak pedig legalább két éven át kell nővesztettük hajukat.

Eszköz

Speciálisan a vizsgálathoz készített öltöztető játékok használtunk. Ennek elemei a következők:

1. Két kopasz öltöztető baba (egyik fiú, másik lány – a nemek felismerhetők az arcról, a testalkatról és az alsóruháról), testarányaik nagyjából 10-12 éves gyerekeknek felelnek meg.

2. A babákra méretben illő haj- és ruhakészlet, az alábbi összetételben:

– kilenc haj: rövid, közepes és hosszú frizura; mindegyik szőke, barna és fekete színben (a frizurák mindeikét babára illelnek)

– kilenc ruha: három kifejezetten lányos (ezek alól a fiúbaba vállalja a kilóg), három fiús (ezek a lánybabának csipőben "szükek") és három "uniszex" (mindeiket babára illő).

Színeik a színeknek megfelelő alap- és komplementer színek (zöld-vörös, lila-sárga, narancs-kék).

A készlet elemeit minden esetben azonos elrendezésben prezentáltuk.

Eljárás

Négyesemközi helyzetben (illetve igény szerint a szülő vagy pedagógus jelenlétében) bemutatunk a gyerekeknek a játékot, és elmondjuk, hogy "Izlés vizsgálatot végzünk, arra vagyunk kíváncsiak, milyen ruhák és hajviseletek tetszenek az óvodásoknak/iskolásoknak."

Összesen öt öltöztetést kértünk, a saját nemek megfelelő babát háromszor, a másikat kétszer öltözteték fel a gyerekek az alábbi instrukciók szerint:

1. "Öltöztess fel úgy ezeket a babákat, ahogyan neked a legjobban tetszik!" (1-2. öltöztetés)
2. "Öltöztess fel a fiú/lányt úgy, amilyen te lenni szeretnél!" (3. öltöztetés)
3. "Öltöztess fel őket úgy, amilyenek a szüleid!" (4-5. öltöztetés)

Az öltöztetést jegyzőkönyvvezetők, a közben folytatott beszélgetésről hangfelvétellel készült.

A vizsgálat első harmadában tudatosan kerültük a "Miért ez... / miért ezt...?" típusú kérdéseket, s az elkészült öltöztetés után minden esetben megkértük a gyerekeket, hogy tegyék helyre a ruhákat és hajakat.⁵

A harmadik öltöztetés után rákérdeztünk a gyerekek saját öltözködési szokásaira, majd hajviseletükre illetve a hajviseletükkel kapcsolatos egyéni történetükre. A vizsgálat zárásaként ismét az eredeti elrendezés visszaállítását kértük, majd azt a feladatot adtuk, hogy mutassák meg a

5 A válaszokkal kapcsolatban elsősorban emocionális, s nem kognitív-racionális döntéseket vártunk, ebben volt segítségünkre a fenti eljárásmod, s ezt szolgálta a fenti már ismertetett komplementer színösszeállítás a ruhák esetében.

már levélközvetített babán, hol volt/van rajtuk seb vagy egyéb sérülés, s elmeséltük a sérülés történetét is.

Hipotézisek

Előzetes elvárásaink szerint az öltöztetés hasonló eredményt hoz a fiú és lánybabák hajviseletét illetően, mint első vizsgálatunk, azaz mindeket nem a hosszú hajat preferálja majd a lány-, és a rövid hajat a fiúbaba esetében. A saját hajviseletet illetően hasonló preferenciára számítottunk a fiuknál, és hajviseletükől függetlenül a lányoknál is – ez következik mind a bevezetőben ismertetett elméleti megfontolásokból, mind korábbi vizsgálati eredményeinkből.

Azi is várjuk emellett, hogy a haj hosszúsága és színe a lányoknál az első és harmadik öltöztetésben elváljék, külön mozog. Erre két okunk van. Egyrészt az első két alkalommal a vizsgálati személyek játék-babaként tekintenek a figurákra, melyek azonban a harmadik öltöztetésnél saját maguk megjelenítésének eszközüvé válnak, s ezzel az emocionálisan feltöltött, de mégis sematikus babaképet fel kell cserélnük egy a melyebb vagyak színűjén mozgó, ugyanakkor a realitással szorosabban kapcsolódó képpel. Másrészt úgy véltük, hogy a haj hosszúsága a hajszínnél jóval komplexebb miniatúrát jelent, a hosszú haj nem pusztán az arcnak ad vizuális hátteret, hanem az egész test mozgására befolyással van.

Feltételezzük továbbá, hogy a lányok hajának hosszúsága összefügg a szülők attitűdjével, hiszen a hosszú haj ápolása több ráfordítást, nagyobb befektetést igényel. Valószínűnek tartjuk, hogy a lányok hajhosszúsága az édesanya hajhosszával is pozitív korrelációban áll, azaz, ha anyja hosszú hajú, akkor a lány is hosszú hajú lesz, és fordítva. A fiúk hajhosszúsága a szülei hajhosszával nem mutat ilyen erős kapcsolatot, akiknek saját hajviselete nőies, kislányuk esetében is a hosszú hajat fogják preferálni.

Eredmények

Az alábbiakban az öltöztető játék során nyert adatok elemzése következik. A vizsgálat során készült interjúk elemzése egy másik dolgozatunk tárgya.

Az első két öltöztetés („ahogy tetszik”) adataiból kapott eredmények megjelölésnek hipotézisünknek: a fiúk és lányok csoportja egyöntetűen a hosszú hajat preferálta a lány babán (94%), míg a fiúra többségük rövid frizurát választott (92%). Csak két ponton mutatkozott szignifikáns különbség a nemek között: a lánybaba öltöztetésében. A lányok szívesebben adták a

6 A hosszú hajú személyek vizuális tere a rövid hajjuktól eltérő, emiatt másként fordulnak a cél tárgyak felé: ráadásul a hajtömeg váll mögött tartása érdekében sokkal mélyebbről a gerinc lumbális szakaszából kell indítaniuk számos mozgást. Ennek az eltérő mozgásmintának a vizsgálatára animációt készítettünk. 7 S a magas státuszu szülők még ezt a befektetést is megengedhetik maguknak.

lányra szőke haját, mint a fiúk (73 vs 56%, $p < 0,01$); ám a vizsgált populációban mutatkozó eloszláshoz képest (62% barna, 21% szőke, 6% fekete és 3% vörös) a fiúk is szignifikánsan gyakrabban választották a szőke haját. Érdekes további adat, hogy a fiú babának választott hajszín-mintázat is különbözik a vizsgált populáció eloszlásától: a fekete szín szignifikánsan gyakrabban jelent meg.

A harmadik öltöztetésnél („amilyen lenni szeretnél”) minden változó tekintetében szignifikánsan különbözött a fiúk és a lányok csoportja ($p < 0,01$). Ez összesség a bevezetőben említett elméleti megfontolásokkal és empirikus adatokkal. Továbbra is mindkét nemnél szignifikáns a választott hajszín és a populációra jellemző hajszín közötti eltérés, ám a hipotézisünknek megfelelő elmozdulást jelzi, hogy az első kétő és a harmadik öltöztetés megfelelő adatai között is szignifikáns a különbség. Azzal a lányok még mindig gyakrabban választják a szőke, a fiúk pedig a fekete haját, viszont választásaik itt már közelítenek a vizsgálati csoportra jellemző eloszláshoz. Ugyanakkor a hajhosszról illetően nincs különbség az első kétő és a harmadik öltöztetés között, s ez az eredmény – különösen az előbbiektől fényében – alátámasztja a hajhossz magasabb komplexitására vonatkozó hipotézisünket.

A lányok csoportját tekintve fontos azt is megvizsgálni, van-e összefüggés a tényleges és a vágyott hajhossz között? Az eredmények szerint nincs ilyen korreláció: a rövid, közepes és hosszú hajú lányok nem különböznek e tekintetben. Mindhárom csoport tagjainak többsége hosszú haját szerette. Akkor viszont miért csak 38%-uk hajja hosszú?

A statisztikai eredmények nem igazolják a lányok hajhosszúsága és a szülők státusza közötti feltételezett kapcsolatot: nem találtunk korrelációt a két változó között. Ezen összefüggés léteinek bizonyításához vagy elvetéséhez további vizsgálatokra van szükség. Szintén nem volt korreláció az édesanyák és lányaik hajának hosszúságát illetően, érdekes adatokat találtunk azonban erre vonatkozó elképzelésünk újragondolásához az utolsó két öltöztetésnél.

A szülőknek választott öltöztetékben két dolog szembetűnő: a lányok szignifikánsan rövidebbnek látják édesanyjuk haját (40 vs 64%, $p < 0,01$) és fűsőbbnek édesanyjuk ruháját (71 vs 55%, $p < 0,01$), mint a fiúk. Megfordítva: a fiúk hosszabbnak látják édesanyjuk haját és kevésbé férfiasnak édesanyjuk ruháját, mint a lányok. Legalábbis ilyen különbség mutatkozik frizúra- illetve ruha-választásaikban.

Ezen adatokhoz további, megfontolásra érdemes eredmény, hogy az egyetlen változó, amivel a vizsgálatban résztvevő lányok hajának *relatív* hosszúsága korrelált (0,2607 – 0,01%-os szinten), a lányok *életkora* volt! Azaz az idősebb lányoknak szignifikánsan hosszabb volt a hajuk.

Diskusszió

A fiú és lány babák hajviselésére vonatkozó eredmények, különösen a vágyott hajhosszúsággal való összefüggésükben szemléve azt a határozott választ adják a bevezetőben feltehető kérdésre, hogy mind a fiúknak, mind a lányoknak a hosszú haj tetszik lányokon, s a rövid fiúkon. Ennek megfelelően a lányok hosszú, a fiúk rövid hajra vágytak. Utóbbiak kívánsága majdnem maradéktalanul teljesül, míg a lányok több, mint kétharmadánál ez a vágy valamilyen okból megmarad vágy szintjén. Ez az eredmény ellentmond azoknak a megfigyeléseknek, melyek szerint a szülők a nemhez illeszkedő, avagy nemi stírnak megfelelő megjelölést, viselkedést jutalmazták, sőt arra utal, hogy a lányok haja esetében másfajta szabályszerűség érvényesül. Vajon miért?

A lányok életkora és hajhossza közötti pozitív korrelációt elemezve felmerül, hogy az önállóság fokozódásával, a saját testről való gondoskodás képességének fejlődésével (Freud, 1966) állhat összefüggésben ez a jelenség.

A saját testről való önálló gondoskodásra jóval hamarabb képessé válnak a rövid haját viselő lányok, míg hosszú hajú társaik fésülése, hajának ápolása továbbra is anyai feladat marad. A hosszú hajú lányok anyához való testi kötődése így tovább és szorosabban fennmarad – s a hosszú haj meghosszabbított kötelekként funkcionál. Hermann szerint a haj a megéletpasztorlás passzív szerve, ezen keresztül a biztonság, az összetartozás szimbóluma. Kórnayl azonban elvágni ezt az utolsó fizikai köteléket. Ilyen értelemben a hajvágás lehet az utolsó leválászás, és nagyon fontos kérdés, vajon hogyan zajlik? Az a tény, hogy a lányok szignifikánsabban rövidebbnek látják édesanyjuk haját, mint a fiúk, arra enged következtetni, hogy nem mindig zökkenőmentesen.

Számos forrás szerint a hajkora a szexualitás, az őszönoró, a termékenység szimbóluma. Ennek tükrében ellenkező értelmet nyerhet a lányok hajának levágása, levágatása. Elképzelhető, hogy a hajkora megsemmisítésével éppen a gyermekkorban, az értelenség és ártatlanság korában akarja megtartani a lányait sok édesanyja? A lányokkal készült interjúink elemzése reményeink szerint világosabbá és árnyaltabbá teszi majd a képet, de a kérdés eldöntése nyilvánvalóan további vizsgálatokat igényel.

Az eredmények szerint a hajszín és a hajhosszúság eltérő összefüggérendszerben mozog: az előbbiben személység érinthetőség esetén a valóság irányába tolnak a preferenciák, míg az utóbbinál nincs meg ez a mozgás. Valószínűleg érdemes lesz tehát a hajhosszúság és a teljes test vizuális mintázata közötti kapcsolatokat is feltérképezni.

A hajszíneket illetően magyarázatra várnak még a populáció eloszlásától eltérő preferenciák. A lányok esetében a szőke haj véleményünk szerint nem egyszerűen a manapság divatos Barbie imázssal van összefüggésben. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a Barbie figura alkotói ugyanarra

az ösképre alapoztak, ami számos mesefigurában (Királylányban, ünnépfőben) és mitológiai alakban is megjelent, ez a feltételezés azonban még igazolásra vár. A fűk sötét haj preferenciájához az etológia illetve az evolúciós pszichológia azon elmélete kínai plazibilis magyarázatot, mely szerint a homlok feletti sötét folt a tekintély növelését segíti. Érdekes levezetést találtunk erről Lorenzról, aki a főemlősök égnek meredő fejszórólól egészen a cilindrigis követi nyomon ezt a kultúrevolúciós folyamatot.

A vizsgálat megerősítette azt a feltételezést, hogy a hajviselés ikon jellegű jelentéshordozó, mely hasonlóan hat tudattalanunkra, mint a testbeszéd, ezért érdemes egymástól elterő kultúrákban is megvizsgálni.

Összegzés

Az értékezésben igyekeztük áttekinteni azt a tudást, amit a kultúrtörténet, a biológia és a hozzá kapcsolódó szakterületek, valamint a szimbólumokkal dolgozó diszciplínák explicit kimondtak a hajról néhány területen pedig megkíséreltük az inhereus álláspont rekonstrukcióját.

A biológiai oldal vizsgálata rávilágított néhány olyan tényezőre, melyeknek később látnuk igazán jelentőségét. Kiderült, hogy mi áll a hajválasz következményének hit hajerosódási folyamatainak háttérében. Világossá vált, hogy a hajnövekedés jellegzetességét figyelembe véve a kaukázusi rassznál milyen életkorban milyen hajminőséggel, színnel és hosszal számolhatunk. Homályban maradt ugyanakkor a hajfunkciójára vonatkozó kérdés.

Az evolúciós biológia – mely valamennyi tudományánál inkább hivatott a faji jellegzetességek megokolására, és amely manapság az antropogenezis két alternatív elméletével is szolgálhat – szintén sötétben tapogatózik az emberi haj témakörét illetően. A sok óvatos kijelentés közül talán az az egyetként Hermann Imre által is osztott elképzelés a legelfogadhatóbb, mely szerint abban rejlik a haj jelentőség, hogy a megkapaszkodás passzív szervként szolgál. Így sem derült ki azonban, hogy hátunk, vállunk vagy épp mellkasunk helyett vajon miért épp a fejünkön nő ez a megkapaszkodási felületi kintáló szőrtömeg, és nem sikerült megmagyaráznunk a nemek közötti különbségek hiányát sem.

A humán etológia gondolatmenete az „evolúció szelében lobbogó” haját közösségi kontextusba helyezi, s érdekes módon ezzel mintha a funkcióra vonatkozó bizonytalanságok is csökkenni kezdenének. Az emberi haj faji jellegzetesség, nézzük meg a fajon belül lehetséges szerepeit! Jelzőfunkciókra bukkantunk elsősorban, de ezzel azonnal felmerült a hajkommunikációs jelentősége, értéke is, azaz annak kérdése, miként kap a haj egyre határozottabb szimbolikus szerepet. Mivel az evolúciós biológia megfigyelései és feltételezései szintén a hajkommunikációs értékebe vezetnek erősíteték, ennek eredetünk nyomába.

Áttekintettük a hajról szóló kommunikációt (azaz a hajjal kapcsolatos verbális kommunikációt), majd megvizsgáltuk az inkább nem verbális csatornákat érintő „kommunikáció a hajjal” témakört is. Mindezek során egy olyan „kulturális szignál”-ra bukkantunk, mely – amellét, hogy testrésznk, szervünk – erősen hajlik rá, hogy dinamizálódjon és nem verbális jelként működjön.

A haj szimbolikus szerepének vizsgálata tovább erősítette hitünket, hogy érdemes a fejünkön kinövő keratinszállakkal behalóbban foglalkozni. A kérdés most már az, mivel tudtak eddigi kutatásaink hozzájárulni tudásunkhoz?

Az első vizsgálat mindenekelőtt azzal, hogy ráirányította a figyelmünket a kérdéskör módszeres tárgyalásának szükségességére. A haj kiugróan fontos nemi marker jellege ellentmondásosan jelenik meg a róla szóló diskurzusban. A kozmetika hatalmas forgalmat köszönhet annak, hogy a haj ápoltságára irányítja a figyelmet, ám egyúttal kénytelen is hátréba szorítani a többi fontos jelentésmozzanatot, mert azok csak szűkíteni képesek potenciális vevőkörét. A hajviselés-divat alakító értelmeszertien csak a makrotrendeket vehetik figyelembe: stáikus, felső középosztálybeli státuszi jelítő változatokat dolgoznak ki, s nem áll érdekében a hosszú, szabadon növekvő, természetes haj szépségét bemutatni.

A második vizsgálat olyasmire mutatott rá, ami egyáltalán nem eleme a diskurzusnak: a hosszú haj nemcsak a rövid hajú lányokkal, hanem a fiúkkal szemben is előny, tehát a kisiskolás és prepubertás korban lévő mai gyerekek bizonyos mértékben képesek figyelmen kívül hagyni a kultúrában aktuálisan uralkodó mintát vagy divatot. Ez erősíti az evolúciós pszichológia ide vonatkozó állítását, mely szerint a haj patológénmentességet és életértő mutató, státuszi jelez, valamint grooming-felületet kínál.

A harmadik vizsgálat a norma és a vágyak közötti különbséget mutatva azt a meglepő eredményt hozta, hogy a fűk sokkal elégedettebbek hajuk színével és a norma szerinti viselésével, mint a lányok nagy része. Előbbiek határozottságot és erőt sugalló sötét ústókköt szerencének, míg a lányok a védelemre szoruló babát idéző szőkecséget preferálják. Ezzel elébe mennek a fűk elvárásának is, akik anyjukat jóval hosszabb hajjúnak látják, mint a lányok.

A testszimbolika tudományágának fejlődéséhez azzal járulhatnak hozzá kutatásaink, hogy a látzólag egyéni szignálok zűrzavarában megmutatják a melyszerkezetet világos rendjét. E kód felhárása gyakorlati segítséget jelenthet mindazon szakemberek számára, akik hajlandóak utánagondolni egy-egy új „beállítás” okának.

Sok információ rejlik azonban a haj pillanatnyi viselésében, a rá irányuló mozdulatokban is. A vizsgálatok közvetett eredménye a haj kinetikajának részleges felhárása. Ezt a munkát – a hajbeszéd kutatását – szeretnénk a jövőben módszeresen elvégezni.

Az értekezés alapjául szolgáló publikációk

- Korsós G.: Gyermekkori biológiai elméletek. Négy-kilenc éves gyermekek magyarázatai a nemek közötti különbségekről, a fogantatásról és a születésről. OTDK Konferencia: Zsámbék, 1995
- Korsós G.: A csodák kora. In: Bernáth-Solymosi (szerk.) Fejlődéslélektan olvasókönyv. Tertia: Budapest, 1997
- Korsós G.: Naiv anatómiák. Öt-nyolc éves gyerekek belső testképének vizsgálata. Félelmek és boldogságok konferencia: Pécs, 1997
- Korsós G.: Belső titkok. In: Hajdú Szilvia (szerk.) Illuminációk. JPTE: Pécs, 1998
- Korsós G.: Belső titkok. XIII. Országos Pszichológus Nagygyűlés: Pécs, 1998
- Korsós G.: Naiv anatómiák. Öt-nyolc éves gyerekek belső testképének vizsgálata. In: Fodor Ildikó (szerk.) Félelmek és boldogságok. Pécs, 1998
- Korsós G.: Hiedelmek forrása: a has. SOTE PhD Tudományos napok: Budapest, 1999
- Korsós G.: More Hair More Wit. 2nd International Conference of PhD Students: Miskolc, 1999
- Korsós G.: More Hair More Wit. In: Lehoczky-Kalmár (eds.) 2nd International Conference of PhD Students, Humanities. Univ. Miskolc: Miskolc, 1999
- Korsós G.: Szex, fogantatás, születés gyerek szemmel. Magyar Relaxációs és Szimbólumterápiás Egyesület: Budapest, 1999
- Baktay-Korsós G.: The long-hair effect. Review of Psychology Vol. 6./1-2. 45-50, 1999
- Baktay-Korsós G.: The Secret of Woman's Glory. 5th Alps-Adria Psychology Conference: Pécs, 1999
- Baktay-Korsós G.: A hosszúhaj-effektus nyomában. Pszichológia 2000 Országos Pszichológus Nagygyűlés: Budapest, 2000
- Baktay-Korsós G.: A megrövidített kötelék. Tavasz Szél 2000: Gödöllő, 2000
- Baktay-Korsós G.: Behind The Long-Hair Effect. IX INFAD-2000 Conference: Cádiz, 2000
- Baktay-Korsós G.: Behind the long-hair effect. Review of Psychology Vol. 7./1-2. 45-50. 2000
- Baktay-Korsós G.: K.O.edukáció? In: Solymosi (szerk.): Pedagógiai szociálpszichológia. Tertia: Budapest – szerk. alatt
- Baktay-Korsós G.: Serdülőkori krízisek. In: Bernáth-Révész (szerk.): Fejlődéslélektan. Tertia: Budapest – szerk. alatt
- Baktay-Korsós G.: Szociometria. In: Solymosi (szerk.): Pedagógiai szociálpszichológia. Tertia: Budapest – szerk. alatt